KESİKBAŞ EFSANESİNİN DEĞİŞİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: CİZRE ÖRNEĞİ

Canser KARDAŞ [1]

ÖZ

20. yüzyılda tüm sözlü ürünler üzerine ayrıntılı çalışmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda efsaneler üzerine de dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de efsane derleme ve değerlendirme çalışmaları farklı açılardan yapılmıştır. Çoğunlukla dini kaynaklı olan Kesikbaş efsanesi de yaygın olarak Orta Doğu, Anadolu ve Balkanlarda anlatılmaktadır. Hayatın doğal akışında yaşanan değişimler gibi kültürel unsurlarda da değişimler meydana gelmektedir. Sözlü kültür ortamında anlatımı/aktarımı devam eden anlatılar farklı açılardan değişime uğramaktadır. Değişim, kimi zaman karakter ve mekân unsurlarıyla sınırlı iken kimi zaman ise çekirdek olay dışında anlatının tamamında yaşanabilmektedir. Çalışmada "Kesikbaş" efsanesinin Şırnak'ın Cizre ilçesinde bulunan "Kesikbaş" türbesi etrafında oluşan anlatılar ve bu anlatılarda yaşanan değişim incelenecektir. İslami karakterin baskın olduğu bu efsanelerdeki değişimlerin yanında konu, şekil, içerik ve işlev bakımından da değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kesikbaş, türbe, değişim, anlatı, Cizre.

Kardaş, Canser. "Kesikbaş Efsanesinin Değişimi Üzerine Bir Değerlendirme Cizre Örneği". *idil* 6.39 (2017): 3133-3145.

Kardaş, C. (2017). Kesikbaş Efsanesinin Değişimi Üzerine Bir Değerlendirme Cizre Örneği. *idil*, 6 (39), s.3133-3145.

[1] Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kardascanser(at)gmail.com

AN EVALUATION ON THE CHANGE OF THE CHOPPED HEAD "KESİKBAŞ" LEGEND, CİZRE SAMPLE

ABSTRACT

Detailed studies were carried out on all of the verbal products in the 20th century. In this respect, as in many parts of the world, in Turkey too, many legend compilation and editing works were done from different perspectives. Mostly religion based, chopped head legends have been commonly told in the Middle East, Anatolia and the Balkans. As in the natural flow of life, some changes may also occur in cultural elements. Narratives whose telling and transferring are in progress may go under a change. While the change may sometimes be limited to time, character and setting, it can also occur within the whole narrative outside the basic event. In this study, narratives of chopped head legend around "Kesikbaş" Shrine in Şırnak Cizre region and the changes in these narrations will be examined. These legends in which Islamic characters are dominant, will be examined in terms of subject, style, content and function as well as the change that they underwent.

Keywords:. Chopped head, shrine, change, narrative, Cizre.

1.Giriş

Sosyal ve kültürel hayatın şekillenmesinde dinin düzenleyici/şekillendirici etkisi bulunmaktadır. Bu etki hem somut hem de soyut kültür unsurlarının tamamında kendini belli düzeylerde hissettirmektedir. Kesikbaş anlatıları, antik çağdan günümüze farklı din, inanç ve kültürlerde varlığını devam ettirmiştir. Bu anlatılar kimi zaman kanlı ritüeller şeklinde kimi zaman da kutsal metin olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geçmişten günümüze kaynağını İslam dininden alan, Hz. Muhammed'in hayatı ve Hz. Ali'nin kahramanlıklarını anlatan çok sayıda manzum hikâye tespit edilmiştir. Bu hikâyeler, kimi zaman mevlitlere eklenen kimi zaman da müstakil şekilde bulunan ve "Mevlit Hikâyeleri" olarak da bilinen "Hikâye-i Güvercin, Hikâye-i Geyik, Destan-ı Ejderha, Hikâye-i Deve, Hikâye-i İslam Yahudi, Destan-ı İsmail ve Destan-ı Kesikbaş" gibi kısa dini hikâyelerdir. Bu kısa hikâyeler hem divan, hem de halk edebiyatı ürünleri arasında değerlendirilmektedir. Ayrıca bu hikâyelerde Hz. Peygamberin faziletleri ve Hz. Ali'nin kahramanlıkları anlatılarak halkın dini duygularının diri tutulması amaçlanır (Albayrak, 2002: 308).

Kesik bir baş ya da başsız bir gövde şeklinde oluşan anlatılar, başta Anadolu olmak üzere Ortadoğu, Balkanlar ve Orta Asya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyanın türbeleri etrafında hayat bulmuşlardır. Hikâye konu itibari ile hem mesnevi hem de efsanelerde büyük oranda örtüşmektedir. Kısaca gövdesi bir dev tarafından yenilen Kesikbaş, aynı zamanda ailesi ile bir kısım Müslümanı esir alan devi öldürmek amacıyla Hz. Ali'nin yaptığı kahramanlıkların anlatıldığı bir hikâyedir. Kesikbaş motifli anlatılar sadece İslamiyet değil Hristiyanlık dini ve daha eski kültürlerde olduğu tespit edilmiştir (Ocak, 2013). Anadolu'da doğrudan adı Kesikbaş olan efsanelerin yanında adı farklı olmasına rağmen Kesikbaş motifli çok sayıda türbeye bağlı efsane oluşmuştur. Bu tür efsanelerle Türkiye'nin hemen hemen her şehrinde karşılaşmak mümkündür (Kalafat, 2017).

Divan şiirinde bir mesnevi olan "Destan-ı Kesikbaş"ın hacmi 90-130 beyit arasında değişmektedir. Kesikbaş destanına kısaca bakıldığında hikâye kesik bir başın Hz. Muhammedi'n huzuruna çıkması ile başlar. Kesikbaş önce ne kadar dindar olduğunu daha sonra da onlara musallat olan bir devin ailesini ve çok sayıda Müslümanı esir aldığını belirterek her gün beş kişiyi yediğini anlatır. Bunun üzerine Hz. Muhammed'in izni ile Hz. Ali, Kesikbaş ile beraber devin yaşadığı kuyuya varırlar. Kuyuya inmek için önce kement denerler ancak yetmeyince kendilerini bırakırlar. Kuyunun dibine düşen Hz. Ali bin yılı aşkın zamandır yaşayan devi bulur. Devi önce İslam'a davet eder ancak dev teklifi kabul etmeyince kılıcının bir darbesiyle devin başını uçurur. Kesikbaş'ın ailesini ve esir olarak tutulan Müslümanları kurtarmasıyla hikâye biter (Ocak, 2013; Özalp, 2014).

Türkiye'de Kesikbaş motifi, kentlerin İslam orduları tarafından fethini işleyen anlatılarda yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Alevi-Şiilerce Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi/başının kesilmesi de anlatılarda yoğun olarak işlenmektedir. Anadolu'da İslamiyet öncesi dönemde de bu motifin yoğun olarak bulunduğu Çayönü kazılarında bulunan kafatası odaları ile Harran'da sabiler döneminde kalma kafatası topluluklarından anlaşılmaktadır (Ocak, 2013: 76-78).

Aynı motifin Hıristiyanlar arasında da yoğun olarak işlendiği bilinmekte ve bunun temelinde de Hz. Yahya'nın başının kesilmesi bulunmaktadır. Bu efsanenin Hristiyanların yanında Müslümanlar arasında da kolay kabul görmesinin temelinde Hz. Yahya'nın Peygamber olarak kabul görmesidir. Aynı motif, Balkanlarda hem Müslümanlar arasında hem de Hıristiyanlar arasında yaygın olarak anlatılara konu olduğu bilinmektedir (Demir, 2011: 79-81). Ancak Balkanlarda bu motife bağlı olarak oluşan anlatıların nerdeyse tamamı Müslümanlığın bölgeye gelişi ve bu buna bağlı olarak yaşanılan çarpışmalarla ilgilidir.

Anadolu'da bulunan Kesikbaş hikâyelerinin büyük kısmı İslam adına savaşıp yavaş meydanında kellesinin uçmasına rağmen canını teslim etmeyip kellesini koltuğunun altına alarak savaş kazanılana kadar savaşmaya devam edilmesi şeklinde anlatılmaktadır. Ancak her dönemin ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarına bağlı olarak anlatıların önemli oranda değişerek zenginleştiği bilinmektedir. Değişimin fazla olduğu türler arasında efsaneler en başta yer almaktadır. Günümüzde efsane türünün genel özellikleri tüm yönleriyle tespit edilmiştir. Efsane ile menkıbe arasındaki ayrım pek çok açıdan belirlenmiş ancak kimi metinlerde ise ayrım tam anlamıyla yapılamamıştır (Sakaoğlu, 2013: 45).

Çalışmamızda odak noktayı oluşturan anlatılar Cizre'nin Şah mahallesinde bulunan Nuh Nebi Camisinin hemen önünden geçen yolun ortasında yer alan Kesikbaş türbesine bağlı olarak oluşan anlatılardır[2]. Sözlü kültür ürünleri yazıya aktarılmadıkça sürekli bir değişim ve gelişim halinde bulunmaktadır. Bu değişimler kısa süreler içinde yaşandığı zaman takip edilebilmekte ve süreçler anlaşılabilmektedir. Şırnak'ın Cizre ilçesinde bulunan Kesikbaş türbesine bağlı olarak

[2] Cizre'de yapılan pek çok görüşmede Kesikbaş'ın çevrede yaşayanların rüyalarına girdiği, yine onu ziyaret edenlerin dertlerine derman bulduğu anlatılmaktadır. Yine yol çalışması sırasında türbeye yaklaşıldığı zaman iş makinesinin ilerleyemediği ve küreğinin kırıldığı gibi anlatılar bulunmaktadır (K1, K2, K3, K4, K5,). Bunlara ek olarak türbenin Yahudilerin Cizre'den ayrıldığı dönemde Yahudilerin götüremedikleri değerli eşyalarını gömdüğüne inananlar da bulunmaktadır (K6). Halk arasında farklı dileklerde bulunmak ve saygılarını göstermek amacıyla da ziyaret edildiği tespit edilmiştir (Kardaş, 2010: 389-394).

anlatılan Kesikbaş menkabe/menkıbelerinin[3] ilki 1964 yılında Yahya Benekay tarafından derlenip yayınlanmıştır. 2017 yılı itibariyle Kesikbaş ile ilgili anlatıların durumu ve elli yılık süre zarfından anlatıyla ilgili yaşanan değişimler hem yapısal hem de içerik açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.Halk Anlatılarında Değişim

Kültür doğası itibariyle durağan değil sürekli bir değişim ve dönüşüm halindedir. Hayatın her aşamasında değişmeyen en önemli olgu değişimdir. Değişim hem somut hem de soyut kültür ürünlerinde farklı düzeylerde gerçekleşmektedir. Kültürel unsurlar oluştuktan sonra zaman ve çevre şartlarına göre folklorik ürünler de her dönem yeniden kurgulanarak zaman ve mekân adaptasyonu sağlanır veya adaptasyon sağlanamaması durumunda yok olmaya doğru evrilir.

Sözlü ürünler her toplumda yaratıcı, dinleyici ve işlev bakımından değişken özellikler taşır. Sözlü ürünlerin yaratıldıkları toplumda meydana gelen sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerle ortaya çıkan ihtiyaçlara paralel olarak sözlü kültür ürünlerinde de değişim kaçınılmaz olmaktadır (Fedakar, 2004: 216).

Amos, bir folklor ürünün mevcudiyetinin bir coğrafyaya, dile, kavme veya aynı meslekten bir iş grubuna ait olabilen sosyal bir çevreye bağlılığı ve sözlü olması gerektiğini belirtmektedir (Amos, 2006: 40). Folklor ürünlerine bölgesel veya daha yerel düzeyde bakıldığında folklorun hemen her türünde yerelleşme görüldüğü ve bu yerelleşmenin coğrafyaya adapte olma, kimi zaman yöresel ağız özellikleri ile donanma, kimi zaman da anlatı kahramanına, ilgili yöreye ait bir kimlik kazandırma şeklinde olabilmektedir. Bu durum efsane ve menkıbelerde daha belirginleşmektedir.

Folklor ve sosyal çevre arasındaki ilişkilerin üç tipini ayırt etmek mümkündür: Sahibiyet, temsil etme ve yaratma veya yeniden yaratma (Amos, 2006: 41). Anlatıyı anlatının bulunduğu bölgede yaşayan halkın sahiplenmesi ve anlatıda o halkın kendisine ait iz bulması halinde anlatının sonraki kuşaklara aktarılmasında yani hafızanın aktarılmasında önemli işleve sahiptir. Yeniden yaratma sürecinde toplumsal dinamikler sözlü ürünlerin değişimi üzerinde baskın etkilerde bulunur.

Yapılan görüşmelerde ve örnek metinlerde de görüldüğü üzere menkıbenin İslami kimliği kaybolmamış ancak asıl hikâyede bulunan Hz. Muhammed, Hz. Ali ve dev günümüz anlatılarında kaybolmuştur. Goody'ın belirttiği üzere sözlü kültürde değişim veya yaratım olduğu gibi unutma da olağan bir durumdur. Yaratım artıkça

[3] Menkıbe-Menkabe kelimelerinin kullanımı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Boratav, Devellioğlu ve Ocak "menkabe" şeklinde Özön, Karaalioğlu ve Akalın ise "menkıbe" şeklini önermektedir (Sakaoğlu, 2013: 46).

unutma veya değişim aynı oranda yaşanmaktadır. Goody bu durumu folklor ürününde değişimin yaşanmasını insanın mükemmel bir hafızaya sahip olmamasıyla açıklamaktadır (2017: 82-83). Mükemmel hafızanın olmamasının yanında bilinçli unutmaları da dikkate almak gerekmektedir.

Gezgin bir metinin sürekli aynı şekilde varlığını devam ettirmesi mümkün değildir. Metnin bir coğrafyada kimlik kazanabilmesi için mutlak süratle birçok özelliğini o bölgeye göre yeniden şekillendirmesi gerekmektedir. Oğuz, Köroğlu hikâyelerinin kollarının çokluğunu da bu mantıkla metnin bir coğrafyaya yerleşmesi olarak açıklamakta ve folklorik bir metin varlığını devam ettirebilmesi için yaşadığı coğrafyaya yerleşmek zorunda olduğunu belirtmektedir. Metnin bir coğrafyaya yerleşmesini ise artık o metnin o coğrafyada benimsendiğinin göstergesi olarak kabul etmek gerektiğini belirtmektedir (Oğuz, 2000: 46).

Krohnlar, sözlü kültürde varlığını devam ettiren gezgin efsanelerin yere veya zamana bağlı adlandırmalar olduğu gibi, birkaç ünlü tarihi adın daha geleneksel olanlarla değiştirilmesinde belli bir çevreye uyarlama olgusu daha çok göze çarptığını belirtmektedirler (Krohn-Krohn, 1996: 55). Bu açıdan efsaneler ad değiştirerek varlıklarını devam ettirebildiği gibi tarihi olaylara yeni karakterler ekleyerek de değişime uğrayabilmektedirler. Bu değişimler çoğunlukla zaman ve coğrafi adaptasyon şeklinde olmaktadır.

3.Cizre Kesikbaş Anlatılarında Değişim

Şırnak'ın Cizre ilçesi tarihsel olarak merkezi bir konumda oluşu tarihin her döneminde coğrafi konum bakımından geçiş yolu olarak kabul edilen bir noktada yer alışı şehri her dönem önemli bir yerleşim yeri olmasını sağlamıştır. Şehir bu özelliği itibari ile çok zengin bir kültür birikimine sahip olmuştur. Cizre'de bulunan Kesikbaş türbesi eski şehri boydan boya saran sur kalıntılarının kuzey batısında yer alan Tor kapısının bulunduğu bölgede yer almaktadır. Türbenin bulunduğu Tor kapısı ve sur tamamen yıkılmıştır. Ayrıca yol çalışması sonucunda türbe de yolun ortasında kalmıştır.[4] Türbe günümüzde Nuh Nebi türbesi ile camisinin hemen önünde yer almaktadır. Çevresi beyaza boyanmış demir bir kafesle örtülmüş ve koruma altına alınmıştır. Yine Kesikbaş türbesinin hemen bitişiğine yakın tarihli ikinci bir türbe daha eklenmiştir.

Yahya Benekay tarafından Cizre'de 1964 yılında yapılan ilk derlemede Kesikbaş efsanesi büyük oranda Hz. Ali'ye atfedilen "Dasitan-ı Kesikbaş" ile

[4] Araştırmacı yazar Abdullah Yaşın bu türbenin 1970 ve 1984 olmak üzere iki defa tamir gördüğü ve bugünkü şeklinin verildiğini belirtmiştir.

uyuşmaktadır. Sözü edilen çalışmada hikâyenin derlenme yöntemi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.[5] Çalışmada türbenin bulunduğu yer etraflıca tasvir edilmiş, bir kulübeye benzediği, sarı ve yeşil örtülerle sandukanın kapatıldığı belirtilmiştir. Yine türbenin kapısında uzunca bir kamış ve kamışın yanında da keçi kılından örülme bir kara ipliğin bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca türbenin önünde "küflenmiş, paslanmış ve yosun tutmuş" taşlarla türbenin önündeki kuyuya inildiğini belirtmektedir. Yapılan tasvir kısa mevlit hikâyesi olan "Kesikbaş" hikâyesinin içeriğine çok uygun olduğu görülmektedir.

Yahya Benekay tarafından yapılan tasvir ve anlatılan menkıbe günümüzde Cizre ve çevresinde yaşayanlarca hatırlanmamaktadır. Yaşı büyük olan pek çok kişiye sormamıza rağmen bu şekliyle hatırlamadıkları tespit edilmiştir. 1964 yılında derlenen efsane aynı yıl hayat mecmuasında yayınlanmıştır. Benekay bu efsanenin yazma biçiminde bulunan "Dasitan-ı Kesikbaş" hikâyesinin nesir haline geçmiş şeklinden başka bir şey olmadığını belirtmektedir (Benekay, 1964)[6]. Yakın tarihte tarafımızdan aynı türbeye bağlı olarak tespit edilen ve derlenen beş ayrı menkıbe aşağıda gösterilmiştir.

Kesikbaş ile ilgili iki ayrı rivayet bulunmaktadır. Din uğruna yapılan bir savaşta kafası kopmasına rağmen yedi gün yedi gece savaşmıştır. Diğer bir rivayete göre yine din uğruna yapılan bir savaşta yedi kişinin kelesini uçurduktan sonra kafası kopmuştur (K1).

2. Şeyh Muhammed adında bir zatın din uğruna yapılan bir savaş esnasında düşmanlar tarafından başı kesilir. Bazı rivayetlere göre yedi gün bazı rivayetlere göre ise yedi saat başsız bir şekilde savaşmıştır[7] (K2).

3. Şeyh Muhammed Beseri adıyla ve bir evliya olarak tanınmaktadır. Mardin evliyasından olup düşmanlarla savaşırken başının kılıç darbesiyle kesildiği ve başını koltuğuna alarak yedi yıl boyunca savaşa devam ettiği söylenmektedir[8](K3).

4. Allah uğruna savaşan ve Allah tarafından çok sevilen bir zattır. Çok iyi bir savaşçı ve kâfirler karşısında korkusuzca savaşmaktaymış. Cizre'nin kâfirlerden alınması için kanının son damlasına kadar savaşmış ve fark etmediği bir anda kafası

[5] Mevlüt Kaplan tarafından 2014 yılında yayınlanan "Yaşayan Anadolu Efsaneleri" adlı eserde yer alan Kesikbaş efsanesi, Yahya Benekay tarafından 1964 yılında derlenen efsane ile çok uyumlu olmakla birlikte derlenme şekli ve derlenme zamanı ile ilgili bir bilgi verilmemiştir.

[6] Araştırmacı aynı yazıda türbenin hemen bitişiğinde bir kuyunun olduğunu ve merdivenlerle inilebildiğini belirtmektedir. Günümüzde sözü edilen çevrede sadece türbe bulunmaktadır.

[7] Kaynak kişi bu "hikaye"nin dini sohbetlerde veya ziyaret esnasında anlatıldığını belirtmiştir.

[8] K4 numaralı kaynak kişinin Kesikbaş için kullanılan Şeyh Muhammed Bêseri adının yine o çevrede bulunan Besreti köyünden olmasın dolayı adı zamanla beserî'ye dönüştüğü şekli olduğunu iddia etmiş ancak bu görüşü destekleyecek başka kaynak bulunmamıştır.

bir kılıç darbesiyle uçurulmuştur. Ancak kafasını koluna alıp savaşmaya devam etmiştir. Başsız çarpışmaya devam ettiği esnada büyücü bir kadın "Şu adama bakın kafası yok nasıl savaşıyor, acaba kafası olsaydı nasıl savaşırdı!" dediği esnada Kesikbaş düşer ve orada ölür (K4).

5. Cengizhan veya Timur'un ordusu Cizre'ye girdiğinde Şeyh Muhammed[9] adında bir zatın onlarla uzun süre savaşmıştır. Savaş esnasında Kesikbaş tam karşı tarafa hamle yapacakken bir kılıç darbesi boynuna geliyor ve kele kopuyor. Kol

Kesikbaş Türbesi

beyinden daha önceden emri almış olduğundan, karşıdaki düşmanı, yaralı hali ve kesik başı ile öldürüyor. Yedi gün yedi gece savaşmış ve daha sonra canını teslim etmiştir. Çok önemli bir Cizre şehididir (K5).

Yukarıda tespit edilen beş ayrı metinde zaman, mekân ve kahraman değişmiş ancak anlatının ana çıtasını oluşturan kahramanın başının savaş esnasında kesilmesi değişmemiştir. Halk arasında mevlit hikâyesi olarak hatırlanmasa dahi dini bir anlatı olarak kabul edilmektedir. Asıl hikâyede bulunan dev gibi olağan üstü varlıklar ile Hz. Ali anlatıda tamamen kaybolmuştur. Dev, düşmanlara, Cengizhan'a veya Timur'a

[9] Cizre ve çevresinde türbenin adı Kürtçe Kesikbaş anlamında "Bê Serî" olarak bilinmektedir.

dönüşmüş, mekân ise Cizre yereliyle sabitlenmiş Kesikbaş ise Cizreli bir kahramana dönüşmüştür.

Oldukça kısa ve sade bir anlatıma sahip olan Cizre'deki Kesikbaş menkıbeleri şekil olarak nesirdirler. İncelemeye esas anlatılara bakıldığında olay parçacıkları sınırlı olup şu şekilde sıralanabilir:

-Kahraman bir evliyadır.
-Kahraman büyük bir savaşa katılmıştır.
-Savaştığı esnada başı bir kılıç darbesiyle kesilmiştir.
-Baş gövdeden ayrılmasına rağmen başı koltuğunun altında savaşmaya devam etmiştir.
-Kahraman yedi yıl, yedi gün yedi gece veya yedi saat savaşmıştır.
-Savaş kazanıldıktan sonra ölmüş ya da büyücü bir kadın görünce ölmüştür.

Yedi sayısı dördüncü menkıbe hariç hepsinde kullanılmıştır. Birinci menkıbede yedi gün yedi gece ve yedi kelle, ikincisinde yedi gün ve yedi saat, üçüncüsünde yedi yıl, beşincisinde ise yedi gün ve yedi gece şeklinde kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında masal unsuru barındırdığı görülmektedir.

İşlevleri bakımından bu menkıbelere bakıldığında İslam uğruna yapılan savaşların yüceliği ile halkı bir paydada buluşturup inanç ve fikir birliği oluşturmak başta olmak üzere toprak parçasını sözlü kültür ürünleri vasıtasıyla vatana çevirme amacı taşıdıkları görülmektedir. Ayrıca aynı konuda menkıbelerin çeşitliliğinin fazla olması yeni ürünlerin doğması için imkânlar sunmaktadır.

Halk arasında türbeler kutsal kabul edilmekte ve büyük bir saygı gösterilmektedir. Türbeye atfedilen bir menkıbe varsa verilen saygı ve kutsallık daha fazla artmaktadır. Dolayısıyla Kesikbaş türbesi şehrin işlek olan bir caddesinde trafiği engelleyen bir konumda olmasına rağmen duyulan saygı aynı zamanda kutsal kabul edilmesi türbeye dokunulmadan yolun ortasında bırakmasında herhangi bir sakınca görülmemiştir.

Cizre'deki Kesikbaş anlatılarının tamamı türbeye yani sabit bir mekâna bağlı olarak anlatılmaktadır. Mekânın günümüzde kutsallığının artmasını sağlayan unsurlardan biri yol yapım çalışmalarında iş makinasının tam türbenin çevresine başladığı sırada stop ettiği, küreğinin kırıldığı vb. söylentilerdir (*K1-K3-K4).* Ayrıca Kesikbaş'ın efsanesinden etkilenen "Ahmedi Kut" adlı şeyhin çaycısı "beni Kesikbaş'ın yanın gömün ki ondan feyz alayım" diye vasiyeti ile Kesikbaş'ın yanına gömülmüştür (K5).

Anlatılara bakıldığında zaman bakımından belirsizlik bulunmaktadır. Beşinci menkıbede zaman Timur veya Cengizhan'ın Cizre'ye girdiği zamandır. Diğerlerinde ise din uğruna savaştığı belirtilmekte, zaman açısında bir bilgi bulunmamaktadır. Halk arasında inanılarak anlatılan bir menkıbedir ancak zamandaki belirsizlikler inandırıcılık özelliğine kısmen zarar vermektedir.

Honko bir makalesinde bir ekotip seçilerken saydığı altı temel ilke arasında yer alan "üretkenliği devam etmeli ve kendi kendini yenileyebilmeli" ile "ileri derecede bir sosyal uyum göstermeli" (Honko, 2006: 273) ifadelerine bakıldığında Cizre'de anlatılan Kesikbaş hikâyesinin doğal bir değişim geçirdiği görülmektedir. Tüm anlatılarda kendini yenilediği aynı zamanda yerelde tam anlamıyla Cizre şehrine uyum sağladığı söylenebilir.

Den Ban Amos, bir folklor ürününün yeniden yaratılmasının ilk yaratmadan sadece yaratma süreci bakımından farklı olduğunu belirtmektedir. Folklorun ana özelliğinin aynı kaldığını; sözlü sanatın bütün zamanlarda bir cemiyetin tamamının yaratmasının toplamı olduğunu belirtir (Amos, 2006: 44). Bu açıdan değerlendirildiğinde derlenen anlatılara bakıldığında anlatının varlığını devam ettirebilmesi aynı zamanda mekânla bütünleşebilmesi için Kesikbaş'ın kendisine Cizreli kimliği verilmiş olarak karşımıza çıkması olağan bir durum haline gelmektedir.

Anlatının adaptasyonu meşhur kişilerle birleşebileceğini ve fonksiyonel olabileceğini belirten Honko, dinleyicilerin kompozisyonu, toplumun ilgisinin gerçek odak noktası, geçmişin olayları, korkuları ile gelecek ile ilgili beklentiler ışığında yeni mesaj ve anlamlar yüklenerek nakledilebileceğini ifade etmektedir (2006: 271). 1960'lı yıllarda menkıbe şeklinde anlatılıp tamamen kısa mevlit hikâyesi şeklinde bilinmekte iken elli yıllık süre zarfında yaşanan değişim hem "unutma"yı artırmış hem de kısa sürede yaşanan büyük toplumsal olaylar ve gelecek ile ilgili kaygılar/korkular ışığında anlatının yeni mesajlar yüklenmesine yol açmıştır.

Sözlü kültürün doğası ve devamlılığı gereği metinler sürekli yenilenmek zorundadır. Folklorun tüm ürünleri durağan değil değişkendir. Bu mantıkla baktığımızda her ne kadar anlatı kahramanın başının kesikliği dışındaki tüm olaylar değişmişse de sembolik yedi rakamının kullanımı, dini motiflerin önemli oranda korunması anlatının zamana ve döneme ayak uydurmasıyla açıklanabilir.

4.Sonuç

Kesikbaş motifi halk edebiyatı ürünlerinden efsane, destan, menkıbe, masal ve halk hikâyelerinde yer bulmuştur. Tamamı konu itibariyle İslami motifler barındırmaktadırlar.

Cizre çevresinde türbelerin yaygın olması çevrede türbelere karşı bir saygı oluşmasını sağlamış bu çerçevede "Kesikbaş" türbesi ile ilgili üretim-tüketim bağlamının menkıbelerin kaybolmasını engellemiş ve yaygın olarak anlatıların devamını sağlamıştır.

Anlatılan menkıbeler günümüzün sosyal koşullarına bağlı olarak dinleyicinin de kabul edebileceği şekilde anlatıcı duygularını yükleyerek anlattığı tespit edilmiş aynı çevrede kabul görmüş olduğu anlaşılmıştır.

Sade bir anlatıma sahip olan bu efsaneler oldukça kısadırlar. Sözlü anlatılara hâkim olan yaş grubu kırk ve üstü iken dini efsaneleri tüm yaş grupları, bunları bilmektedir. Anlatıların kısa olması her yaş grubunun öğrenmesini ve anlatmasını kolaylaştırıcı etkenlerin başında gelmektedir.

Kesikbaş türbeleri ve türbelere bağlı olarak oluşan menkıbelerin halk tarafından benimsendiği görülmektedir ayrıca belli günlerde sürekli ziyaret edildiği ve derin saygı gösterildiği anlaşılmıştır.

Anlatıların halk arasında yaygın olarak bulunması ve saygı ile anlatılması halk arasında "Veli Kültü"nün çok güçlü olduğunu göstermektedir.

Anlatıların tümünde İslami kimliğin korumuş olduğu ancak gittikçe yerel bir kimlik kazandığı görülmektedir. İlk üç metinde görüldüğü üzere ana motifler dışında bir bilgi bulunmamaktadır. Son iki metinde ise anlatımın daha diri olduğu görülmektedir.

Şırnak'ın Cizre ilçesinde bulunan Kesikbaş türbesine bağlı olarak pek çok efsane benzer metninin oluştuğu görülmektedir. Kesikbaş türbesine bağlı olarak oluşan anlatıların dönemlere göre sürekli değiştiği anlaşılmaktadır. En son aldığı şekil ise tamamen yerel bir kimlik kazandığı ve olay basamaklarının gittikçe cılızlaştığı şeklinde olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

1. YAZILI KAYNAKLAR

Albayrak, Nurettin. Kesikbaş Destanı. *İslam Ansiklopedisi***,** C.25, Ankara: Diyanet Vakfı, 2002.

Amos, D. Ben. Halk Anlatısı Araştırma Metotları Bu Metotların Durumu ve Geleceği. (Çev. Metin Ekici) *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I.* (Hzl. Komisyon) Geleneksel, 2006.

Benekay, Yahya. Hikâye-i Kesikbaş*, Hayat Mecmuası,* S.14, Mart 1964 s.2-3. 1964.

Connerton, Paul. *Toplumlar Nasıl Anımsar***?**. (Çev. Alâeddin Şenel), İstanbul: Ayrıntı, 1999.

Demir, Gonca Kuzay. Kosova'da Anlatılan Kesikbaş Efsaneleri. *Turkish Studies İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic***,** Volume 6/4 Fall 2011, p. 77-86., 2011.

Fedakar, Selami. Özbek Sözlü Destan Geleneğinde Değişim ve Tür Sorunu, (Halk Kültüründe Değişim Uluslararası Sempozyumu, 17-19 Aralık 2004), *Halk Kültüründe Değişim Uluslararası sempozyumu Bildirileri Kitabı*, İstanbul: Motif Vakfı, 2005.

Goody, Jack. *Mit, Ritüel ve Söz.* (Çev. Damla Sezgi), İstanbul: Küre, 2017.

Honko, Lauri. Halk Anlatısı Araştırma Metotları Bu Metotların Durumu ve Geleceği. (Çev. İsmail Görkem) *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I.* (Hzl. Komisyon) Geleneksel, 2006.

Kalafat, Yaşar. http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_siirt.pdf (Erişim Tarihi 14 Kasım 2017)

Kaplan, Mevlüt. *Yaşayan Anadolu Efsaneleri*. İzmir: Özgür Eğitim, 2014.

Kardaş, Canser. Cizre'de Bulunan Türbeler ve Bu Türbeler Etrafında Oluşan Kültürel Değerler, (Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, 14-16 Mayıs 2010) *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, İstanbul: Şırnak Üniversitesi, 2010.

Kozan, Ali-Mehmet Yusuf Çelik. Kesikbaş Destanı ve Türk Kültüründe Kesikbaş'a Dair Yeni Bulgular. *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 209, Nisan 2014 p. 177-207, 2014.

Krohn, Julius.-Krohn, Kearl. *Halk Bilimi Yöntemi*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1996.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Türk Folklorunda Kesikbaş Tarih-Folklor İlişkisinde Bir Kesit*. İstanbul: Dergâh, 2013.

Oğuz, Öcal. *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları*. Ankara: Akçağ, 2000.

Özalp, N. Ahmet. *Hikâye-i Mevlid'in Nebi Mevlid Hikâyeleri*. İstanbul: Büyüyenay, 2013.

2. SÖZLÜ KAYNAKLAR

K1: Kaya İbrahim, 26, Esnaf, Lise, Cizre, 17.04.2017

K2: Elçi, Fadıl, 34, İlkokul, Cizre,18.04.2017

K3: Nart, Mehmet, 66, Serbest, İlkokul, Cizre, 22.04.2017

K4: Kartal, Mehmet Halil, 87, Terzi, Okuma yazma yok, Cizre, 20.04.2017

K5: Yaşın, Abdullah, 67, Araştırmacı Yazar, Üniversite, Cizre, 26.04.2017

K6: V.S., 46, Eğitimci, Cizre, 17.05.2017.